

INTELEKTUAL RIVOJLANISHIDA NUQSONI BO'LGAN (AQLI ZAYIF) O'SMIRLARNI KASB-HUNARGA YO'NALTIRISH VA MUSTAQIL HAYOTGA INTEGRATSIYALASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Ziyovutdinova Aziza SHarofiddinova

Toshkent xalqaro kimyo universiteti

“Maxsus pedagogika” yo'nalishi

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada intellektual rivojlanishida nuqsoni bo'lgan o'smirlarni kasb-hunarga yo'naltirish, mehnat ko'nikmalarini shakllantirish hamda ularni mustaqil hayotga tayyorlash masalalari yoritilgan. Mazkur toifadagi o'smirlarning individual imkoniyatlari, qiziqishlari va amaliy qobiliyatlarini hisobga olgan holda kasbiy ta'limni tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari tahlil qilinadi. Shuningdek, kasb tanlashga tayyorlash, amaliy mashg'ulotlar, ijtimoiy-maishiy ko'nikmalarni rivojlantirish, oila, maxsus pedagog va ish beruvchilar hamkorligini kuchaytirish orqali o'smirlarning jamiyatga integratsiyalashuvini ta'minlash yo'llari taklif etiladi. O'zbekistonda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va kasbiy tayyorgarlikni rivojlantirishga oid me'yoriy asoslar ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: intellektual rivojlanish, o'smirlar, kasb-hunar, kasbga yo'naltirish, mustaqil hayot, ijtimoiy integratsiya, inklyuziv ta'lim, maxsus pedagogika, mehnat ko'nikmalari, ijtimoiy moslashuv.

АННОТАЦИЯ: В статье рассматриваются вопросы профессиональной ориентации подростков с нарушениями интеллектуального развития, формирования у них трудовых навыков и подготовки к самостоятельной жизни. Анализируются педагогические условия организации профессионального обучения с учётом индивидуальных возможностей, интересов и практических способностей подростков. Особое

внимание уделяется практическому обучению, развитию социально-бытовых навыков, взаимодействию семьи, специального педагога и работодателей, а также созданию условий для социальной интеграции подростков в общество. Рассматриваются также нормативно-правовые основы инклюзивного образования и профессиональной подготовки лиц с особыми образовательными потребностями в Узбекистане.

Ключевые слова: *интеллектуальное развитие, подростки, профессиональная ориентация, профессиональное обучение, самостоятельная жизнь, социальная интеграция, инклюзивное образование, специальная педагогика, трудовые навыки, социальная адаптация.*

ANNOTATION: *This article examines the vocational guidance of adolescents with intellectual disabilities, the development of their work skills, and preparation for independent living. The study analyzes the pedagogical conditions for organizing vocational education based on adolescents' individual abilities, interests, and practical skills. Particular attention is paid to practical training, development of social and daily living skills, cooperation between families, special educators and employers, and the creation of opportunities for social integration. The article also considers the legal and educational framework for inclusive education and vocational training of persons with special educational needs in Uzbekistan.*

Keywords: *intellectual development, adolescents, vocational guidance, vocational training, independent living, social integration, inclusive education, special pedagogy, work skills, social adaptation.*

KIRISH

Bugungi kunda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar va o'smirlarni jamiyatga to'laqonli integratsiyalash, ularning ta'lim olishi, kasb egallashi va kelajakda imkon qadar mustaqil hayot kechirishi muhim pedagogik va ijtimoiy vazifalardan biridir. Ayniqsa, intellektual rivojlanishida nuqsoni bo'lgan o'smirlarni maktab ta'limidan keyingi hayotga tayyorlashda faqat akademik bilim berish yetarli

emas. Ularda mehnat qilish, kasbni egallash, o'z-o'ziga xizmat qilish, muloqot qilish, qaror qabul qilish va ijtimoiy muhitga moslashish ko'nikmalarini ham shakllantirish zarur.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni inklyuziv ta'limni alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda teng ta'lim imkoniyatlarini ta'minlashga yo'naltiradi. Qonunning 20-moddasida jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim tashkil etilishi belgilangan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yildagi qarorida intellektual rivojlanishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarni qiziqishi va qobiliyatiga mos ravishda kasbga o'qitish hamda kelgusida tanlagan kasbi bo'yicha mehnat faoliyatini amalga oshirish uchun sharoit yaratish masalasiga alohida e'tibor qaratilgan.

INTELLEKTUAL RIVOJLANISHIDA NUQSONI BO'LGAN O'SMIRLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Intellektual rivojlanishida nuqsoni bo'lgan o'smirlarda bilish jarayonlari, jumladan, diqqat, xotira, tafakkur, idrok va nutq rivojlanishida o'ziga xosliklar kuzatilishi mumkin. Shu sababli kasbiy ta'lim jarayonida faqat nazariy ma'lumot berishga asoslangan usullar kutilgan natijani bermasligi mumkin.

Bunday o'quvchilar uchun:ko'rsatib berish,amaliy mashq qildirish,bosqichma-bosqich o'rgatish,takrorlash,namunaga asoslanish,vizual materiallardan foydalanish,individual yondashuv,rag'batlantirish kabi metodlardan foydalanish samarali hisoblanadi.Muhimi, o'smirning imkoniyatlarini uning kamchiliklari bilan emas, mavjud qobiliyatlari va rivojlanish imkoniyatlari bilan baholash zarur.

KASB-HUNARGA YO'NALTIRISHNING AHAMIYATI

Kasb-hunarga yo'naltirish — o'quvchining qiziqishi, qobiliyati, imkoniyati va mavjud ehtiyojlarini hisobga olgan holda unga mos mehnat faoliyati yo'nalishini aniqlash jarayonidir.Intellektual rivojlanishida nuqsoni bo'lgan o'smirlar uchun kasb tanlash jarayoni alohida yondashuvni talab qiladi. Bunda "qaysi kasb ko'proq

daromadli?” degan yondashuvdan ko‘ra, “o‘smir qaysi faoliyatni bajara oladi, nimaga qiziqadi va qanday sharoitda muvaffaqiyatli ishlay oladi?” degan savollar muhim. Kasbga yo‘naltirish quyidagi bosqichlarda amalga oshirilishi mumkin:

Qobiliyatni aniqlash. O‘smirning amaliy, kommunikativ, motor va maishiy ko‘nikmalari o‘rganiladi. Qiziqishlarni aniqlash. U qaysi faoliyatni bajonidil bajarishi kuzatiladi. Kasblar bilan tanishtirish. Kasblar rasmlar, videolar, ekskursiyalar va amaliy mashg‘ulotlar orqali tushuntiriladi. Amaliy sinov; o‘smir turli faoliyatlarni bajarib ko‘radi. Mos kasb yo‘nalishini tanlash. Kasbiy ko‘nikmalarni bosqichma-bosqich shakllantirish. Kasb tanlashda har bir o‘smirning individual imkoniyatlari hisobga olinishi kerak. Tikuvchilik, oddiy tikuv ishlari, matoni tayyorlash, bezak ishlari. Oshpazlik mahsulotlarni tayyorlash, oddiy taomlarga yordam berish. Hunarmandchilik, qo‘l mehnati, bezak buyumlari tayyorlash. Bog‘dorchilik o‘simliklarni parvarish qilish, sug‘orish. Tozalik xizmati xonani tartibga keltirish, buyumlarni joylashtirish. Qadoqlash mahsulotlarni saralash va qadoqlash. Savdo yordamchisi mahsulotlarni joylashtirish, tartibga keltirish. Sartaroshlik yordamchisi jihozlarni tayyorlash, ish joyini tartibga keltirish. Kompyuterga oid oddiy ishlar, ma‘lumot kiritish, fayllarni tartiblash. Bu kasblarning barchasi barcha o‘smirlar uchun bir xil mos keladi degani emas. Kasb individual diagnostika asosida tanlanishi kerak. Kasbiy tayyorgarlik bilan bir qatorda mustaqil hayot ko‘nikmalarini shakllantirish ham muhim. Mustaqil hayot ko‘nikmalariga: shaxsiy gigiyenaga rioya qilish, kiyinish va yechinish, ovqat tayyorlashning oddiy usullarini bilish, xarid qilish, pulni tanish va undan to‘g‘ri foydalanish, jamoat transportidan foydalanish, vaqtni rejalashtirish, telefon va boshqa aloqa vositalaridan foydalanish, o‘z fikrini bildirish, yordam so‘rash, xavfsizlik qoidalariga rioya qilish, ish joyidagi tartib-qoidalarga amal qilish kabilar kiradi. Shuning uchun maxsus pedagogning vazifasi faqat dars berish bilan cheklanmasligi lozim. O‘quvchini real hayotdagi vaziyatlarga tayyorlash ham ta‘limning muhim qismi bo‘lishi kerak.

KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH VA MUSTAQIL HAYOTGA INTEGRATSIYALASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Mazkur tizimni quyidagi model asosida tashkil etish mumkin:

Diagnostika → Kasbiy qiziqishni aniqlash → Kasb tanlash → Amaliy ta’lim → Mehnat amaliyoti → Ijtimoiy ko‘nikmalar → Ishga moslashtirish → Mustaqil hayot

Individual rivojlanish rejasini ishlab chiqish Har bir o‘smir uchun individual reja tuzilishi kerak. Unda uning kuchli tomonlari ,qiyinchiliklari,qiziqishlari,kasbiy maqsadi,rivojlantirilishi kerak bo‘lgan ko‘nikmalari belgilanadi.

Nazariy ta’limni amaliyot bilan bog‘lash.O‘smir kasb haqida faqat kitobdan o‘qib qolmasdan, uni amalda bajarib ko‘rishi kerak.Masalan, tikuvchilikka qiziqqan o‘quvchi:mato → asboblari → oddiy tikuv → kichik buyum → mustaqil mahsulot

ketma-ketligi orqali o‘rgatiladi. Ish joyida amaliyot tashkil etish .O‘quvchi real ish muhitiga moslashishi uchun korxona, ustaxona, xizmat ko‘rsatish joylari yoki boshqa mos tashkilotlarda amaliy mashg‘ulotlardan foydalanish mumkin.

Oila bilan hamkorlik Oila o‘smirning mustaqil bo‘lishiga imkon berishi kerak. Ba’zan ota-onalar farzandini himoya qilish maqsadida barcha ishlarni uning o‘rniga bajarib qo‘yadi. Natijada o‘smirning mustaqil ko‘nikmalari yetarlicha rivojlanmasligi mumkin.

Shuning uchun ota-onaga “hammasini uning o‘rniga bajarish” emas, “o‘zi bajarishi uchun sharoit yaratish” tamoyilini tushuntirish muhim.

Maxsus pedagog, psixolog va ota-ona hamkorligi .Samarali tizimda uch tomonlama hamkorlik bo‘lishi kerak; Maxsus pedagog ,psixolog , ota-ona.Zarur hollarda kasbiy ta’lim muassasasi va ish beruvchi ham ushbu hamkorlikka qo‘shiladi.

XULOSA;

Xulosa qilib aytganda ,intellektual rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan o‘smirlarni kasb -hunarga yo‘naltirish faqat ma’lum bir kasbni o‘rgatish jarayoni emas ,balki ularni mustaqil hayotga ,mehnat faoliyatiga va jamiyatda faol ishtirok

etishiga tayyorlanishning kompleks tizimi hisoblanadi . Bunda o‘smirning individual imkoniyatlari, qiziqishlari va amaliy qobiliyatlarini hisobga olish asosiy shartdir. Kasbiy ta’lim nazariy bilim bilan cheklanmasdan, amaliy mashg‘ulotlar, mehnat faoliyati, ijtimoiy-maishiy ko‘nikmalar va real hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lanishi lozim.

Shuningdek, maxsus pedagog, psixolog, ota-ona, kasb-hunar ta’limi muassasasi va ish beruvchi o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish o‘smirning kasbiy va ijtimoiy moslashuvini yaxshilaydi. O‘zbekiston qonunchiligida inklyuziv ta’lim va kasbiy tayyorgarlik uchun tegishli huquqiy asoslar mavjud bo‘lib, keyingi bosqichda ushbu imkoniyatlarni amaliy mexanizmlar bilan yanada kuchaytirish muhimdir.

Eng asosiy maqsad — o‘smirni doimo boshqalarning yordamiga muhtoj holatda qoldirish emas, balki uning imkoniyatlariga mos darajada mustaqil qaror qabul qila oladigan, mehnat qila oladigan va jamiyat hayotida faol ishtirok eta oladigan shaxs sifatida shakllantirishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-637-son, 23.09.2020.

O‘zbekiston Respublikasining “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-641-son, 15.10.2020.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4860-son qarori. “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.

Po‘latova P.M., Nurmuhamedova L.Sh. Maxsus pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2014.

Mamedov K.Q., Shoumarov G‘.B. Aqli zaif bolalar psixologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi,

Raxmanova V.S. Defektologiya asoslari. – Toshkent: Voris nashriyot, 2012.